Ədalət.- 2023.- 6 oktyabr, №38.- S.6.

Məmməd Araz yaradıcılığında Səməd Vurğun obrazı

Ramiz Göyüş
Yazıçı - publisist

Məmməd Arazı düşünərkən həmişə xəyalımda şaxlı-buqdaqlı bir Çinar ağacı canlanır. Bu assosiasiya bəlkə də onun ömürlük yaddaşıma hopmuş aşağıdakı misralardan qaynaqlanır:

Mən Arazda şaxələnən cinardım
Ömrü boyu tufan əydim, su yardım.
Xətainin qılıncını suvardım
Məmməd Araz karandaşı göyərdi

Xalq şairi Məmməd Araz Azərbaycan Xalqının ötən əsrin 50-ci illərində yeitrdiyi və xalqımıza bəxş etdiyi azman poeziya bahadırlarından biridir.

Məmməd Araz poeziyası xalqın haqq hayqıran səsinin poetik ifadəsi və ya onun poeziyası xalqın haqq hayqıran səsidir. Onun yaradıcılığı çoxşaxəli və rəngarəngdir.

Məmməd Araz yaradıcılığında qələm yoldaşlarına həsr etdiyi məqalələr, onların yaradıcılığı haqqında çoxsaylı yazıları, ithaf şeirləri vardır. Onun klassiklərimizə - Nizamidən üzü bəri Fizuliyə, Nəsimiyə, Sabirə, müasirləri Rəsul Rzaya, Hüseyn Arifə, Tofiq Bayrama və başqalarına - yazıçılara, ziyalılara, müxtəlif sənət adamlarına ünvanlanmış və həsr olunmuş, məqalələri, təbrik məktubları və ithaf şeirləri vardır. Onlar arasında Səməd Vurğun obrazı ayrıca yer tutur. Səməd Vurğun Məmməd Araz yaradıcılığında simvollaşmış obrazdır. O, Səməd Vurğuna xeyli sayda şeirlər və bir poema həsr etmişdir. Məqalələrində, yazılarında dəfələrlə söz açmış, onun haqqında xatirələr yazmış, müsahibələrində Səməd Vurğundan sitatlar gətirmiş, aforizmlərindən, şeirlərindən, çıxışlarından, xeyirxahlığından, səxavətindən misallar gətirərək böyük şairə, həm bir şair kimi, həm də bir ziyalı, vətənpərvər, xalqına və vətəninə vurğun bir vətəndaş kimi nümunələr gətirmişdir. Məmməd Araz özünü Səməd Vurğun məktəbinin nümayəndəsi hesab edirdi və bir vətəndaş kimi, bir şair kimi formalaşmasında Səməd Vurğun şəxsiyyəti və yaradıcılığının mühüm rol oynadığını dəfələrlə qürurla etiraf etmişdi.

Şairin poeziya düşüncələrində başqa klassiklərimizlə yanaşı Səməd Vurğunun da adı qızıl hərflərlə keçir. Məmməd Araz deyirdi:" Vətənin cazibəsində yaşayan, Vətəni cazibəsində yaşadan poeziya da var, sənət də var. Vətən sənətin -poeziya sənətinin əbədi beşiyi, əbədi ağsaqqal obrazı, əbədi qəhrəmanı, əbədi ağ yolu, Qalaktikasıdır. Vətən sərhəddinin əbədi keşikçisi-ayıq-sayıq əsgərinin biri də poeziyadır. Elə poeziya özü də Vətəndir. Mənim Vətənimsən Nizami müdrikliyi Füzuli yanğısı, Sabir fırtınası, Vurğun əqidəsi".

Bəs Məmməd Arazda Səməd Vurğuna olan bu böyük məhəbbət nədən və hardan qaynaqlanırdı?

Öz varlığı, qeyri-adi istedadı, zəkası, dünyagörüşü, yüksək intillekti, ünsiyyətcilliyi, xeyirxahlığı, cəsarəti, mərdliyi, səxavəti, himayədarlığı və saymadığım neçə yüksək mənəvi keyfiyyətləri və xarakteri ilə hamıdan seçilən, elə bu keyfiyyətləri ilə də mənsub olduğu xalaqa hörmət, nüfuz və şöhrət gətirən, o zamankı Sovetlər İttifaqınının ən görkəmli sənətkarları arasında böyük nüfuz və hörmət sahibi olan Səməd Vurğunun bu keyfiyyətləri və şöhrəti yenicə ədəbiyyata gəlmiş, ürəyi sözlə dolu Məmməd Arazın diqqətindən kənarda qala bilməzdi. Səməd Vurğun az-az sənətkarlardan idi ki, hələ sağlığında əfsanələşmiş, xalqın sıravi fəhləsindən, kəndlisindək, ziyalısınadək insanların qəlbinə nüfuz etmişdi.

Böyük şair, elə uşaqlıq və yeniyetmə çağlarından Məmməd Arazın da iç dünyasına hakim kəsilmişdi, oxuduğu Səməd Vurğunun "Dilican dərəsi" şeiri gənc Məmmədi vəcdə gətirmişdi: " Məlum fikirdir ki, insan ürəyində ən böyük çevrilişlər heyrətdən yaranır. Uşaq da dünyanı heyrətlənə-heyrətlənə dərk edir. Sevgi gözəlliyə heyrətdən yaranır. Təbiət heyrətli işlərlə doludur, amma mənim üçün ən böyük heyrət sənət heyrətidir. Şeirə uşaqlıqdan marağım böyük olub. Bircə dəfə oxumuşam yadımda qalıb. Sabirin uşaq şerlərini sevmişəm. Lakin bu sevgidən qələm almamışam. S.Vurğunun "Dilican dərəsi" şerindən heyrətlənib ilk yazını yazanda isə doqquzuncu sinifdə oxuyurdum".

Blkə də Məmməd Arazın təhtəlşüurund qalmış həmin şeirin havası altında indi dillər əzbəri olan "Əlvida, dağlar" şeiri yaranmışdı və necə Səməd Vurğunun şeiri Məmməd Arazı vəcdə gətirib əlinə qələm alamağa sövq etmişdisə, Məmməd Araz da bu şeiri də çoxlarını vəcdə gətirərək şeir yazmağa sövq etmişdi:

Bəlkə bu yerlərə bir də gəlmədim,
Duman salamat qal, dağ, salamat qal.
Dalımca su səpir yoxsa buludlar?-
Leysan salamat qal, yağ, salamat qal...

Səməd Vurğunu özününü sənət müəllimi hesab edən Məmməd Araz 1950-ci illərin əvvələrində Pedaqoji İnstitutda oxuduğu illərdə Səməd Vurğunla təmasları onda, böyük şairə qarış sevgi və məhəbbətini daha qabarıq büruzə verir. Məmməd Araz Səməd Vurğunun şəxsində, həm yaraddıcılıq baxımından, həm şəxsiyyət, həm davranış baxımından ümumiləşdirilmiş şair obrazı görürdü. Elə özünə də o tələbkarlıqla yanaşırdı.

Məmməd Arazın xatirələrindən belə aydın olur ki, O, Səməd Vurğunla birbaşa yaxın təmasda olmamış, yalnız müxtəlif ədəbi tədbirlərdə, görüşlərdə, şeir gecələrində, Yazıçılar İttifaqının iclaslarında yaxından görmüş ,onun söhbətlərini , çıxışlarını dinləmişdir. Həmin görüşlərdə O, Səməd Vurğunu belə xatırlayır: "Səməd Vurğunu çox yaxşı xatırlayıram. Lap elə bil dünən görmüşəm. 1950-ci ildən 55-in axırlarına - yatağa düşənə qədər dəfələrlə şeir gecələrində, digər məclislərdə, xüsusi ilə, o zaman Natəvan Klubunda çox qaynar keçən yığıncaqlarda... onu yaxından görmüşəm, çıxış və məruzələrini dinləmişəm. O qədər qeyri-adi, nüfuzedici, "qara, işıqla dolu" mənalı gözləri var idi ki. Güclü məntiqi vardı. Saatlarla danışsa belə, yəqin bir cümləsi dolaşmaz, bir sözü topuq vurmazdı..!"

Beləcə gənc şair Məmməd Arazı Səməd Vurğun şəxsiyyətinin, poeziyasının sehri özünə necə cəlb etdisə, məşhur "Mən tələsmirəm" şeirinin təsiri ilə o, Səməd Vurğuna xitabən, "Sən tələsmədin" şeirini yazır. Vurğunsevərlərin hər birinə məlumdur ki, lap erkən yaşlarından təlatümlərlə və keşməkeşlərlə dolu bir həyat yaşayan, həyatının son illərində "gödək ömrüm çox yaşadı" deyən şair, ömrünün sona çatdığnı dərk edir, lakin bununla barışmaq istımirdi. Dostları xatirələrində yazır ki, hənin günlərdə Səməd Vurğun günbəgün qocalırdı. Belə bir zamanda O, məşhur " Mən tələsmirəm " şerini yazdı.

"Yer üstündə,insan yanında deyib-

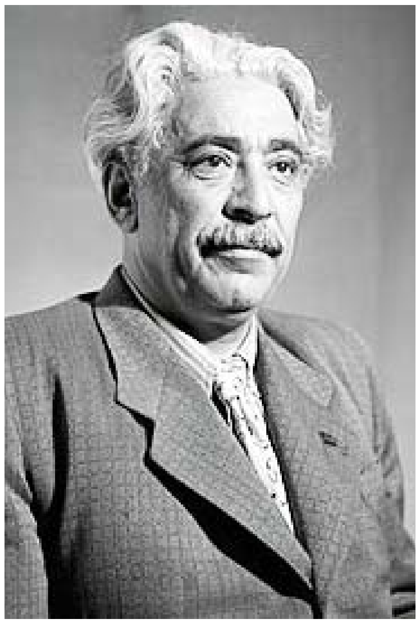

danışmaqdan doymayan" şair, hər bir anın ömrünü uzatmaq istəyir, vətəni gəzib dolaşmaq, onun gözəlliklərinə heyran olmaq üçün ovçuluğu özünə peşə çeçən şair ovçu dostuna müraciət edərək. :"Sən də ovçu dostum, tələsmə sən də" deyir.

"Demə ki, yorğunam, ya qocalmışam" - deyərək sevgilisilə bütün aləmi gəzmək, hər gülə, çiçəyə salam vermək, hər zərrəyə doyunca baxmaq istəyir. Və şeirin nikbin finalı:

Qoy dünya böyüsün, zaman uzansın,
Bir günün ərzində aylarla yansın.
Al Günəş üzündün nur yağa-yağa,.
Ömür kitabını tamamlamağa,
Çoxda tələsməsin əlimdə qələm,
Mən tələsmirəm,Mən tələsmirəm!

"Mən tələsmirəm" ifadəsinin iki dəfə vurğu ilə təkrarı sanki aləmə səslənir, haray şəkir.

Məmməd Araz heyrət, həm də təəssüf hissi ilə Böyük Səməd Vurğunun bütün keşməkeşli və "gödək" ömrünü düşünərək 1956-cı ilin 12 mayında "Sən tələsmədin" şeirni yazı. Bu o zaman idi ki, Səməd Vurğun ağır, sağalmaz xəstəlikdən yataqda yatır və ömrünün son günlərini yaşayırdı. Sanki Məmməd Araz şairə təsəlli vermək, onun ömrünü bir qədər də uzatmaq istəyirdi. Lakin onun gücü böyük şairin ömrünü uzatmağa deyil, bu şeiri yazmağa çatdı:

Qoy nəğmə deməyə bülbül tələssin
Gəzdiyi, gördüyü üç aydır, şair.
Sənin ki, kükrəyən ilhamın, səsin
Məcraya sığmayan bir çaydır, şair...

...Gah oldu oylağın Göyəzən dağı,
Sözünlə açıldı Ayın qabağı .
Əsl bayramını, bayramqabağı,
Elədi görəndə gözəllər, səni..

Məmməd Arazın Səməd Vurğuna həsr etdiyi ikinci şeir-"Müqəddəs məzar"adlanır. Şeir böyük şairin vəfatının birinci ildönümü ərəfəsində, 1957-ci ildə yazılıb. Şeirin və onun hər bəndində, hər sətrində Səməd Vurğuna böyük

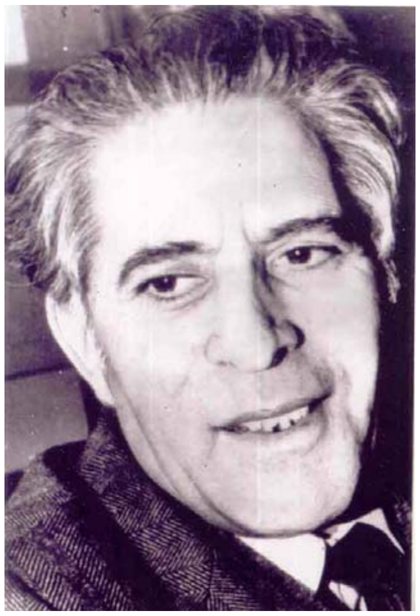

məhəbbət və ehtiramı hiss edirsən. Şeiri oxuduqca Səməd Vurğunun "Unudulmuş tək məzar"ı yada düşür. Fikirlərimin təsdiqi üçün bəzi paralelləri gətirmək sitəyirəm. Hər iki şeirdə qəbirstan və həmin qəbirstandakı qəbrlər təsvir olunur. Hər iki məzar "Səməd Vurğuna məxsusdur". Diqqət yetirək, Səməd Vurğunun təsvir etdiyi məzar xəyali məzardır:

... Qoca bir az gülümsədi,
Sonra qəbrə baxıb dedi:
-Qafil, özün bilməyirsən?
Səninkidir o tək məzar...
Onu dövran verdi bada,
Çox danışıb az yazanlar,
Unudulur bu dünyada.

Məmməd Arazın da təsvir etdiyi məzar böyük şair Səməd Vurğunun məzarıdır. Onun Fəxri Xiyabandakı müqəddəs məzarı. Unudulmuş tək məzardan fərqli olaraq şairin ölümündən bircə il keçməsini baxmayaraq ətrafı gül-çiçəyə bürünmüş bu məzar artıq müqəddəsləşib:

Əsir iliq külək, mülayim külək,
Fəqət qasırğalar keçir sinəmdən.
Qəlbimdə çırpıntı, əlimdə çiçək
Müqəddəs bir qəbrə baş əyirəm mən.

Onun dövrəsində gül-çiçəyə bax
Deyirsən , əkilib iyirmi ildir.
Üstündə göyərən otların ancaq
Hələ bir yaşı da tamam deyildir.

"Nə baş daşı, nə adı, nə doğması, nə yadı, olmayan" "Unudulmuş tək məzar"dan fərqli olaraq "Müqəddəs məzar"ın ünvanı da var, adı da var, doğması da, sirdaşı da. Müqəddəs məzarın ətrafı daim gül-çiçəklə, insanla dolu olur:

Sanki ayaqlayıb ölümü bu an,
Hər gələn baş əyir bu böyük ada.
Şairi vədəsiz apardığından.
Elə bil utanır qəbirstan da.

Az qala lirik poema həcmində və məzmununda yazılmış - 14 bəndən ibarət "Müqəddəs məzar" şeirində müəllif böyük şairin həyat yoluna, xarakterinə, yaradıcılığına səyahət edir. Səməd Vurğunun qəhrəmanlarının, əsərlərinin, şeirlərinin adlarını çəkməklə və şeirə daxil etməklə onun həm şair kimi, həm də şəxsiyyət kimi obrazını yaradır. Şeirin sonuna yaxın Məmməd Araz Böyük şairin əbədi susmasına dərin təəsüfünü bildirməklə yanaşı, əsəri nikbin sonluqla tamamlayır və Vurğun şeirinin ölümə qalib gəldiyini, onun ölməzliyini poetik notlarla oxucuya təqdim edir:

Yox-yox xəzan görməz onun söz bağı,
Ölümə əl çalıb gülmək gərəkdir.
Vurğun şeiriyyəti, Vurğun torpağı
Bəlkə də yüz Vurğun yetirəcəkdir.

Qəlbi sükutdadır dayananların,
O qaxıb bu halı seyrə dalaydı,
Deyirəm kaş elə hər sənətkarın,
"Unudulmuş" qəbri belə olaydı.

Səməd Vurğunun fiziki yoxluğu Məmməd Arazın ona olan məftunluğunu nəinki azaldır, əksinə, getdikcə daha da gücləndirir. Şair yaşa dolduca, yaradıcılığı da onunla yaşa dolur, püxtələşir, ədəbi cameə ilə yaxından tanış olduqca yaxışnı pisdən, haqqı nahaqdan, ədaləti ədalətsizlikdən daha aydın ayırır, bunu şeirlərində tərənnüm edir. Ətafında, cəmiyytdə baş verən proseslərə mövqe sərgiləyir. Belə məqamlarda onun köməyinə yenə də onun şair dünyasında artıq qranitləşmiş Səməd Vurğun gəlir. Böyük şair məqalələrinin birində yazırdı:" S.Vurğunun ən böyük gücü ondaydı ki, o, zamanın dərin və mürəkkəb hadisələrini sənət kürəsinə "tökük əridərək" onları hamıya aydın, hamıya gərəkli və canlı poetik əsərlərə döndərirdi". Lakin Səməd Vurğunun fiziki yoxluğundan az keçmiş onu təftiş etməyə, inkar etməyə, ona qara yaxmağa, çirkab atmağa başladılar. Belə bir zamanda Səməd Vurğun barədə haqq səsini ucaltmaq üçün Məmməd Araz cəsarəti lazım idi. Şeir 1966-cı ildə "şöhbət" janrı formasında yazılmış və Səməd Vurğunun 60 illik yubileyinə həsr edilmişdir.

(ardı var)